

УДК 349.41(447)

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A9

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ, НАДАНИХ ДЛЯ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Корольова В.В.,

к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових
дисциплін Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Баланик Є.А.,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: BalanykEA@krok.edu.ua

FEATURES OF THE LEGAL REGIME OF LAND PROVIDED FOR OVERUSE

Koroleva V.V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor
Department of State and Legal Disciplines «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Balanyk E.A.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: BalanykEA@krok.edu.ua

Анотація. Проблема дослідження правового режиму земель, наданих для надрокористування, є складною та вимагає всебічного підходу, оскільки ця сфера є однією з ключових для розвитку національної економіки. Це питання є важливим з кількох причин: по-перше, відносини щодо використання надр і землекористування регулюються різними галузями законодавства; по-друге, законодавець не визначає чіткі просторові межі цих прав; по-третє, тісний зв'язок між правом використання надр і землекористування фактично унеможливує їхнє існування окремо, хоча вони не є ідентичними. Ця проблема потребує окремого аналізу в контексті даної теми. Зокрема, наголошується на заходах, які законодавець вживає для вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Одним із таких кроків є набуття чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами» № 2805-IX, який вносить важливі зміни до Кодексу України «Про надра» та інших нормативно-правових актів. Для належного правового врегулювання відносин у сфері користування надрами були внесені зміни і до Земельного кодексу України. Зокрема, Законом України від 19.12.2019 р. № 402-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток буритину та інших корисних копалин», який набрав чинності 29.12.2019 р., були внесені зміни до низки законодавчих актів, зокрема до глави 15 ЗК України, доповненої статтею 97-1 «Обов'язки користувачів буритиноносними надрами, що проводять розвідувальні роботи та/або видобування буритину». Резюмується, що організаційно-правовий механізм набуття та використання земельних ділянок для потреб надрокористування повинен бути чітко врегульованим, щоб забезпечити права землевласників та користувачів, а також ефективно захищати публічні інтереси суспільства.

Ключові слова: земля, надра, правовий режим, надрокористування, землекористування.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 11.

Abstract. This article is devoted to the issue of the legal regime of lands provided for subsoil use. This issue is

important because, firstly, the relations of subsoil use and land use are regulated by the norms of various branches of legislation; secondly, the legislator does not define clear spatial boundaries for the exercise of these rights; thirdly, the existing close connection between the right to use subsoil and land use actually makes it impossible for them to exist without each other, while they are not identified. This problem in the context of the topic under study requires a separate and detailed analysis. Attention is focused on the fact that the legislator is taking certain measures to improve regulatory and legal regulation in this area. One of such steps was the entry into force of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Improvement of Legislation in the Sphere of Subsoil Use" No. 2805-IX, which introduces important changes to the Code of Ukraine "On Subsoil" and a number of other regulatory and legal acts. In order to properly regulate relations regarding the use of subsoil, certain amendments were also made to the Land Code of Ukraine. Thus, the Law of Ukraine dated 19.12.2019 No. 402-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Legislation on the Extraction of Amber and Other Minerals", which entered into force on 29.12.2019, amended a number of legislative acts. In particular, Chapter 15 of the Land Code of Ukraine was supplemented by Article 97-1 "Obligations of Users of Amber-Bearing Subsoil Conducting Exploration Work and/or Extraction of Amber". It is summarized that the organizational and legal mechanism for the acquisition and use of land plots for the needs of subsoil use must be clearly and comprehensively regulated in order to ensure guarantees of the rights of landowners and users, as well as to effectively protect the public interests of society.

Keywords: land, subsoil, legal regime, subsoil use, land use.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl. 11.

Постановка проблеми. Землі України є різнорідними за своєю суттю і складаються з кількох категорій, кожна з яких має визначене цільове призначення. Цільове призначення та мета використання, що визначаються для кожної категорії земель, обумовлюють наявність спеціальних норм, які встановлюють правовий режим для кожної з цих категорій. Проблема дослідження правового режиму земель, наданих для надрокористування, є складною та вимагає всебічного підходу, оскільки ця сфера є однією з ключових для розвитку національної економіки. При цьому необхідно враховувати не тільки правові норми, але й екологічні, економічні та соціальні аспекти. Правовий режим повинен забезпечувати баланс між використанням природних ресурсів і охороною довкілля, а також бути ефективним у контексті державного контролю та захисту прав власників земельних ділянок. Через руйнівний вплив агресії російської федерації обсяг використання земель для надрокористування значно зменшився, проте це лише підкреслює актуальність наукових досліджень та розробки практичних рішень щодо використання таких земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового режиму земель досліджувалась у наукових працях таких вчених, як О. Баїк, У. Бобко, А. Гетьман, А. Долинська, А. Дутко, Ю. Єрмаков, В. Корольова, Н. Павлюк, М. Шульга та інш.

Не вирішені раніше проблеми у даній тематиці. Серед наукових досліджень, спрямованих на вирішення проблем у

сфері використання та охорони земель, наданих для надрокористування актуальним залишається питання правового режиму земель для використання надр.

Метою статті є обґрунтування нових наукових положень та висновків щодо правового режиму використання та охорони земель, наданих для використання надр.

Виклад основного матеріалу дослідження. У юридичній літературі правовий режим земель визначається як «встановлений правовими нормами порядок і умови використання земель за цільовим призначенням для всіх категорій земель і всіх форм власності, забезпечення та охорона прав власників землі і землекористувачів, організація державного управління земельними ресурсами, контроль за раціональним використанням землі та дотриманням земельного законодавства, ведення земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторинг земель, справляння плати за землю і застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства» [1; 2; 3].

Поняття «правовий режим земель» є загальним, оскільки охоплює всі землі України в межах її території, відповідно до статті 18 Земельного кодексу України (ЗКУ) [4]. Згідно з частиною 2 статті 18 ЗКУ, кожна з 9 категорій земель України має свій особливий правовий режим.

Цільове призначення та мета використання, які є основою для кожної категорії земель, визначають необхідність встановлення спеціальних норм, що регулюють правовий режим відповідної категорії земель.

Основними нормативно-правовими актами, які встановлюють правовий режим використання всіх природних ресурсів в Україні, зокрема земель та надр, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5], Земельний кодекс України [4], Кодекс України про надра [6], Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [7]. На основі цих законів були розроблені та ухвалені інші нормативно-правові акти та підзаконні акти, які детально регламентують порядок використання природних ресурсів, охорону довкілля та забезпечення сталого розвитку в Україні.

У 1996 році була прийнята Конституція України, яка закріпила основні положення щодо прав громадян на природні ресурси та безпечне довкілля. Згідно зі статтею 13, кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу. Крім того, стаття 50 Конституції гарантує право кожного на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище та на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права [8]. Ці норми стали основою для подальшого розвитку екологічного законодавства в Україні.

До основних елементів правового режиму земель належать: правові норми, що регулюють земельні відносини; порядок та умови класифікації земель за цільовим призначенням; правила набуття і здійснення прав на земельні ділянки; правомочності землевласників та землекористувачів; повноваження органів публічної влади щодо управлінських функцій у сфері земельних ресурсів; правова охорона землі як складової частини довкілля; юридична відповідальність за порушення земельного законодавства та умови її застосування.

Автори підтримують думку Ю. О. Єрмакова, який зазначає, що правовий режим земель визначається питомою вагою юридично значимих елементів, що складають його основу. У контексті надрокористування особливе значення має державне регулювання у сфері використання та охорони надр. Як вказує автор, «іншого шляху, крім державного регулювання сфери надрокористування, немає, оскільки відповідно до Конституції України надра є власністю українського народу і можуть надаватися лише у користу-

вання. За таких умов відсутність державного регулювання може призвести до нераціонального використання, передчасного виведення з експлуатації родовищ корисних копалин у результаті вибіркового видобування багатих на корисні компоненти покладів або грубого порушення діючих вимог і норм при розробці цих родовищ» [9, с. 16].

Згідно зі статтею 14 Кодексу України про надра, до основних видів використання надр належать: геологічне вивчення, включаючи дослідно-промислову розробку родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; видобуток корисних копалин; будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних із видобутком корисних копалин; створення геологічних територій та об'єктів, які мають важливе наукове, культурне та санітарно-оздоровче значення; виконання робіт або здійснення діяльності, визначених угодою про розподіл продукції [6].

Згідно з чинним законодавством України, існує два види права на користування надрами: право загального використання та право спеціального використання надр.

Право загального використання природних ресурсів не потребує попереднього дозволу чи погодження органів влади, проте воно можливе лише в межах, визначених Кодексом України про надра. Згідно зі статтею 4 Кодексу про надра, надра можуть перебувати виключно у власності українського народу, а спеціальне користування ними є дозвільним і платним (ст. 14 і 16 Кодексу України про надра) [6].

Спеціальні дозволи на використання надр надаються переможцям аукціонів (електронних торгів), за винятком випадків, передбачених законодавством України. Процедура отримання спеціального дозволу на використання надр здійснюється згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 року № 993 «Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами» [10].

Надання спеціальних дозволів на користування надрами здійснюється після попереднього погодження з відповідною місцевою радою питання про виділення земельної ділянки для цієї мети.

Задоволення потреб надрокористуван-

ня має здійснюватися за рахунок окремої категорії земель – земель промисловості.

Важливо підкреслити, що корисні копалини належать до ресурсів, які не відновлюються або відновлюються дуже повільно в порівнянні з темпами їх видобутку та використання. Це означає, що час, необхідний для утворення корисних копалин, зазвичай значно перевищує тривалість людського життя. Наприклад, нафта, природний газ, кам'яне вугілля, метали та інші руди – це корисні копалини, що витрачаються швидше, ніж можуть бути природно відновлені. Така ситуація підкреслює важливість раціонального використання природних ресурсів, а також необхідність розвитку ефективних стратегій їх збереження та використання.

Крім того, невід'ємним наслідком надрокористування є погіршення екологічного стану окремих регіонів, тому цей вид діяльності віднесений до екологічно небезпечних. Це зумовлює, з одного боку, потребу у раціональному використанні надр для задоволення економічних потреб, а з іншого – необхідність їх охорони для забезпечення конституційного права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище.

Для забезпечення ефективного та сталого використання природних ресурсів критично важливим є удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері раціонального використання надр.

Слід звернути увагу, що в останні роки було вжито кілька заходів для вдосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері.

Одним із таких кроків стало прийняття та набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами», яким були запроваджені суттєві зміни до Кодексу України «Про надра» та до ряду інших нормативно-правових актів [11].

Так, законодавчі зміни передбачають скорочення строків отримання спеціальних дозволів на користування надрами, урегулювання дії спеціальних дозволів під час воєнного стану, цифровізацію дозвільних процедур та інформації в сфері надрокористування, скасування необхідності погодження органами місцевого самоврядування

надання в користування місцевих корисних копалин. Ці зміни відображають потребу в удосконаленні та модернізації процесів управління надрами. Зокрема, скорочення строків отримання дозволів сприятиме підвищенню ефективності та швидкості реалізації проектів у сфері надрокористування.

Слід підкреслити, що спеціальні дозволи на користування надрами, термін дії яких завершився під час воєнного стану, а також строки виконання робіт на ділянці надр, визначені угодами про умови користування, автоматично продовжуються на весь період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення або скасування, без необхідності прийняття відповідного рішення центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Також були змінені підходи до термінів користування надрами. Платне строкове користування надрами визначається в залежності від раніше вказаних видів користування надрами.

Однозначно, такий підхід законодавця сприятиме підвищенню прозорості та оперативності у вирішенні завдань у сфері надрокористування, а також стимулюватиме залучення інвестицій в економіку нашої держави. Узгоджена та сучасна система користування надрами може забезпечити кращий контроль за використанням природних ресурсів, захист навколишнього середовища та ефективний розподіл прибутків від видобутку між різними зацікавленими сторонами, включаючи державу та місцеві громади.

З метою належного правового регулювання відносин щодо користування надрами були внесені певні зміни і до ЗК України. Так, Законом України від «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин», внесено зміни до низки законодавчих актів [12]. Зокрема, глава 15 ЗК України була доповнена статтею 97-1 «Обов'язки користувачів бурштиноносними надрами, що проводять розвідувальні роботи та/або видобування бурштину». Згідно із якою, власнику спеціального дозволу на користування бурштиноносними надрами надається

право використовувати земельну ділянку на підставі угоди про проведення розвідувальних та видобувних робіт, яка укладається із власником землі та/або за погодженням із землекористувачем. При цьому обов'язково має бути затверджена оцінка запасів у встановленому законодавством порядку після проведення геологічного вивчення на відповідній ділянці бурштиноносних надр.

Постановою Кабінетом Міністрів України від 06.10.2021 р. № 1038 було затверджено Типову угоду про проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділян-

ках бурштиноносних надр [13], що значно спрощує оформлення прав на відповідні земельні ділянки.

Таким чином, можна дійти висновку, що законодавець намагається забезпечити ефективний організаційно-правовий механізм набуття та використання земельних ділянок для потреб надрокористування. Водночас цей механізм має бути чітко і всебічно врегульованим, щоб забезпечити гарантії прав землевласників та користувачів, а також ефективно захищати публічні інтереси суспільства.

Література:

1. Земельне право: навч. посібник / О. І. Баїк, У. П. Бобко, М. С. Долинська, А. О. Дутко, Н. М. Павлюк; за ред. О. І. Баїк. Львів: Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 326 с.
2. Земельне право: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
3. Корольова В. В. Теоретико-правові підходи до визначення земельного права як галузі права України. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 26. С. 51-56.
4. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
6. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
7. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
8. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
9. Єрмаков Ю. О. Державний контроль сфери використання та охорони надр як засіб протидії кримінальним правопорушенням. *Юридична наука*. № 4(106). 2020. Том 1. С. 14-22.
10. Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами: Закон України від 1 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2805-20#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> (дата звернення: 01.01.2025)
13. Про затвердження Типової угоди про проведення розвідувальних та видобувних робіт на ділянках бурштиноносних надр: Постанова КМУ від 06.10.2021 р. №1038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.01.2025)

References:

1. O. I. Baik, U. P. Bobko, M. S. Dolynska, A. O. Dutko, N. M. Pavliuk (2020). *Zemelne pravo*. [land law]. Lviv: «Lvivska politekhnikha». (in Ukrainian).
2. M. V. Shulhy (2023). *Zemelne pravo*. [land law]. pidruchnyk. 3-tie vyd., dop. i pererob.; za red. Kharkiv: Yurait. (in Ukrainian).
3. Korolova V.V. (2017). *Teoretyko-pravovi pidkhody do vyznachennia zemelnogo prava yak haluzi prava Ukrainy* [Theoretical and legal approaches to the definition of land law as a branch of law in Ukraine]. *Pravnychy visnyk Universytetu «KROK»*. 26. 51-56. (in Ukrainian).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine, (2001). *Zemelnyi Kodeks Ukrainy*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2002. No 3-4. St. 27.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1991). *Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha*. *Vidomosti*

Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1991. No 41. St. 546.

6.The Verkhovna Rada of Ukraine, (1994). Kodeks Ukrainy pro nadra. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1994. No 36. St. 340.

7.The Verkhovna Rada of Ukraine, (2017). Pro otsinku vplyvu na dovkillia. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2017. No 29. St. 315.

8.The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. No 30. St. 141.

9.Yermakov Yu.O. (2020). Derzhavnyi kontrol sfery vykorystannia ta okhorony nadr yak zasib protydii kryminalnym pravoporushenniam. [State control over the use and protection of subsoil as a means of combating criminal offenses]. Yurydychna nauka. 4(106). Tom 1. 14-22. (in Ukrainian).

10.Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia auktsioniv z prodazhu spetsialnykh dozvoliv na korystuvannia nadramy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.09.2020. № 993. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF#Text>. (Accessed January 01, 2025)

11.Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia zakonodavstva u sferi korystuvannia nadramy: Zakon Ukrainy vid 01.12.2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2805-20#Text> (Accessed January 01, 2025)

12.Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva pro vydobutok burshtynu ta inshykh korysnykh kopalyn: Zakon Ukrainy vid 19.12.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text> (Accessed January 01, 2025)

13.Pro zatverdzhennia Typovoi uhody pro provedennia rozvidualnykh ta vydobuvnykh robit na diliankakh burshtynosnykh nadr: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.10.2021 №1038. Available at: URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-2021-%D0%BF#Text> (Accessed January 01, 2025)

Стаття надійшла до друку 10 січня 2025 року